

แนวทางการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้
ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม

Guidelines for development of national artists' houses
into arts and culture learning centers

ศรียุทธ พรมโส¹

Srisukhon Prommaso

ชิลิกกา วรรณจันทร์²

Sisikka Wannajun

Abstract

This qualitative research aimed to study general characteristics of national artists' houses participated in the opening national artists' houses project organized by the Department of Cultural Promotion. It also aimed at finding out problems, obstacles and guidelines for the development these houses into arts and culture learning centers. Research areas were national artists' houses participated in the opening national artists' houses project organized by the Department of Cultural Promotion 2005 and 2016 that met the required criteria. Data of this

¹นักศึกษานิพนธ์เอก สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Ph.D. Candidate, Cultural Science, Faculty of Cultural Science, Mahasarakham University

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Assistant Professor, Ph.D., Faculty of Cultural Science Mahasarakham University

qualitative study were gathered using participant and non-participant observations and in-depth interviews with 12 knowledgeable informants. The data were categorized, interpreted and concluded. The research found that general characteristics of the national artists' houses reflected identities of the artists through their art works on display. All of the houses have a space for interested visitors to do arts and cultural activities. The problems and obstacles were found to be budget, personnel, management and the bodies of knowledge of the national artists. Regarding guidelines for developing the houses into learning centers, government agencies should: provide support to make them sustainable even when without financial assistance from the government; improve house members' skills related to making these houses into learning centers; request cooperation from relevant provincial agencies to link these houses with nearby tourist attractions; motivate the general public to visit the houses to create income; and to promote the houses to be learning resources outside the classroom for students to realize value and importance of national artists' houses.

Keywords: Development, national artists' houses, Arts and Culture Learning Center

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของบ้านศิลปินแห่งชาติที่เข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม โดยศึกษาจากบ้านศิลปินแห่งชาติที่เข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ระหว่างปี พ.ศ. 2548 - 2559 ที่มีความพร้อมตามเกณฑ์ที่กำหนด ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย จำนวน 12 คน ทำการวิเคราะห์โดยนำข้อมูลมาจำแนกหมวดหมู่ ตีความ และสร้างข้อสรุป

ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปของบ้านศิลปินแห่งชาติสะท้อนถึงตัวตนของศิลปินผ่านรูปแบบผลงานที่จัดแสดง ทุกหลังจะมีพื้นที่สำหรับให้ผู้ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ด้านปัญหาและอุปสรรคที่พบได้แก่ ปัญหาด้านงบประมาณ บุคลากร การบริหารจัดการ และองค์ความรู้ของศิลปินแห่งชาติ ส่วนแนวทางการพัฒนา นั้น หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้บ้านศิลปินแห่งชาติสามารถอยู่ได้ แม้ไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐเพิ่มทักษะในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติ ให้แก่บุคลากรในบ้าน รวมทั้งขอความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัดเพื่อเชื่อมโยงกับสถานที่ท่องเที่ยวอื่นที่อยู่ใกล้เคียง สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนทั่วไปเข้ามาเยี่ยมชมและสร้างรายได้ให้กับบ้านศิลปิน และสนับสนุนให้บ้านศิลปินแห่งชาติเป็นแหล่งเรียนรู้นอกชั้นเรียน เพื่อให้เด็กและเยาวชน ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของบ้านศิลปินแห่งชาติ สืบไป

คำสำคัญ: การพัฒนา บ้านศิลปินแห่งชาติ แหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและ
วัฒนธรรม

บทนำ

มรดกทางภูมิปัญญาของศิลปินแห่งชาติ ถือเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญ และมีคุณค่ายิ่ง ควรค่าที่จะอนุรักษ์หวงแหน และถ่ายทอดให้คงอยู่ต่อไปสืบจากรุ่นสู่รุ่นหลาน ศิลปินแห่งชาตินับเป็นทรัพยากรบุคคลสำคัญทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในโอกาสพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เข้าเฝ้าฯ เพื่อน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายพระราชสมัญญา “อัครศิลปิน” เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2529 ว่า "คนที่ทำงานศิลปะก็ต้องรู้เรื่องวิชาการและรู้หลักทางวิทยาศาสตร์ เพื่อจะได้เป็นแบบแผนต่าง ๆ ต่อไป งานวิชาการก็ทำนองเดียวกัน ต้องรู้หลักวิทยาศาสตร์ในขณะเดียวกันก็ต้องมีใจทางศิลปะจึงจะสามารถพัฒนางานนั้นให้ดีไปได้ และในทางวิทยาศาสตร์ก็ทำนองเดียวกัน ต้องมีความรู้ด้านวิชาการ และต้องมีใจรัก ตั้งใจทำอะไรให้ดีขึ้น สรุปว่าทั้งสามส่วนเป็นความสำคัญ ซึ่งต้องเกี่ยวเนื่องกัน งานศิลปะมีความสำคัญต่องานทั้งปวง ศิลปินเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ สมควรจะยกย่องเชิดชูเกียรติต่อไป" (Cultural Promotion Fund Division, 2016, p. 7)

บ้านศิลปินแห่งชาติ เป็นสถานที่ที่สำคัญในการจัดเก็บและเผยแพร่ความรู้ของศิลปินแห่งชาติเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน บ้านศิลปินแห่งชาติเริ่มเป็นที่รู้จักของสาธารณชนภายหลังจาก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้ทำโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ ขึ้น โดยการจัดทำป้ายบ้านศิลปินแห่งชาติและจัดพิธีเปิดอย่างเป็นทางการมีการเชิญหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรมด้วย บ้านหลังแรกของโครงการ ได้แก่

บ้านอรรถโฆต ของ นายฉิ้น อรมุต ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (หนังตะลุง) ทั้งนี้ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2548 - 2559 กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ได้ดำเนินการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการไปแล้วทั้งสิ้น 21 แห่ง (Krasian, personal communication, February 18, 2016) แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จและเป็นไปตามความคาดหวังของโครงการ บ้านบางหลังปิดตัวลงอย่างถาวร ภายหลังจากที่ศิลปินแห่งชาติเสียชีวิต ยกตัวอย่างเช่น บ้านนายเปลื้อง ฉายรัศมี ทายาทได้ขายบ้านที่เคยเข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติแล้วย้ายไปอยู่ที่อื่น ส่วนที่ยังคงมีเก็บรักษาไว้ที่วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ คือ ป้ายโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ (Pomdonkor, personal communication, November 28, 2017) หลายแห่งเปิดแล้วไม่ประสบความสำเร็จเพราะขาดงบประมาณในการบริหารจัดการนักท่องเที่ยวไม่ค่อยสนใจและเดินทางมาเยี่ยมชมบ้านศิลปินน้อย (Krasian, personal communication, February 18, 2016) ทำให้ผู้วิจัยเกิดประเด็นคำถาม (research question) ที่ว่าเหตุใดบ้านศิลปินที่เปิดบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมจึงไม่สามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน ทั้งที่บ้านมีความพร้อมและเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้

ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการวิจัย ลงพื้นที่สำรวจภาคสนามโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างประชากรผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบ้านศิลปินแห่งชาติ และจากผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

จากการสำรวจและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่างานวิจัยเกี่ยวกับบ้านศิลปินแห่งชาติยังมีไม่มาก ยกตัวอย่างเช่น Indraprasit (1997) ได้ทำการศึกษาแนวทางการ

จัดพิพิธภัณฑ์บ้านศิลปิน ชิต เจริญประชา ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ ประเภท ประติมากรรมปี พ.ศ. 2530 ให้เป็นพิพิธภัณฑ์บ้านศิลปิน ผลการวิจัยพบว่า ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าในประเทศไทยจะมีการคัดเลือกตำแหน่งศิลปินแห่งชาติทุกปี แต่ยังไม่มีการจัด พิพิธภัณฑ์บ้านศิลปิน เนื่องจากขาดปัจจัยสำคัญหลาย ๆ อย่างเช่น ขาดนโยบาย งบประมาณ อีกทั้งสาธารณชนยังขาดความตื่นตัว จึงมีข้อเสนอแนะให้มีการจัดตั้งหน่วยงาน รับผิดชอบ ศึกษาค้นคว้าชีวประวัติและผลงานของศิลปินแห่งชาติ ที่มีความสำคัญต่อวงการ ศิลปะไทย เพื่อนำมาจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์บ้านศิลปินอนุรักษ์ไว้เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา และงานวิจัยของ Tabtim (2013) ทำการวิจัยเรื่องการจัดการพิพิธภัณฑ์บ้านบุคคลสำคัญ ครุมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ เพื่อนำเสนอรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการ ให้เป็นอนุสรณ์ และแหล่งเรียนรู้ เชิดชูเกียรติผู้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ มีโครงสร้างการบริหารงานภายใต้มูลนิธิตราโมท ในพระ ราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ปัญหาที่พบ คือ ผู้เข้าชม น้อย ส่วนหนึ่งมาจากทำเลที่ตั้ง รวมทั้งไม่มีบุคลากรประจำคอยให้บริการ ผู้สนใจเข้าชมต้อง นัดหมายล่วงหน้า

อนึ่ง ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์และ หอศิลป์ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกายภาพ และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อศึกษาถึงลักษณะทั่วไปของบ้านศิลปินแห่งชาติ ด้วยเห็นว่าบ้าน ศิลปินแห่งชาติที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ทั้งในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ ฯลฯ คือ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง ทั้งคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์ เป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ของบ้านศิลปินแห่งชาติแต่ละท่านที่สื่อผ่านผลงานออกมาในเชิง วิชาการ เป็นแหล่งรวมไปด้วยความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมและถ่ายทอดออกมาเป็นผลงานจัด แสดงให้เยาวชนและคนในชุมชน เข้ามาชื่นชมและเรียนรู้ เกิดเป็นแรงบันดาลใจ รู้สึกรักและ

วางแผนแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรม ยากเก็บรักษาเป็นสถานที่สำคัญของชุมชน อีกทั้งยังมีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เมื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ก่อให้เกิดรายได้ต่อคนในชุมชนบริเวณใกล้เคียงได้อีกด้วย ดังที่ Jirathamakul (2007, p. 2) กล่าวว่า การสร้างสรรค์การท่องเที่ยวจะวางอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมชุมชน โดยสามารถหยิบยกเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ศิลปะท้องถิ่น ดนตรีพื้นบ้าน วิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชน วรรณกรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม การทำอาหารท้องถิ่นการทำขนมโบราณ และอื่น ๆ มาจัดให้เกิดความน่าสนใจ สอดคล้องตามคุณค่าของชุมชน

จากสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยคาดหวังว่าจะนำผลที่ได้มาเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาศิลปินแห่งชาติ ให้สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน สังคม และของประเทศชาติ อย่างยั่งยืน และภาคภูมิใจ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของบ้านศิลปินแห่งชาติที่เข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของบ้านศิลปินแห่งชาติภายหลังจากเข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
3. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการวิจัย ลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและการจัดกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรม

ของบ้านศิลปินแห่งชาติ โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบ้านศิลปินแห่งชาติ จำนวน 9 คน ได้แก่ ศิลปินแห่งชาติเจ้าของบ้านและทายาท และจากผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ ของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม จำนวน 3 คน หลังจากนั้น นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในทุกรูปแบบ มาจัดหมวดหมู่และแยกแยะข้อมูลเพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์ ทำการวิเคราะห์แปรผล ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้เทคนิคสามเส้า และวิพากษ์ประเด็นที่สำคัญ โดยนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ 1) บ้านนายอินสนธิ วงศ์สาม ศิลปินแห่งชาติสาขาทัศนศิลป์ (ประติมากรรม) 2) บ้านนายทวี รัชนิกร ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม) และ 3) บ้านนายสุชาติ ทรัพย์สิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน) โดยพิจารณาจากบ้านศิลปินแห่งชาติ ที่เข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรมระหว่างปี พ.ศ. 2548 - 2559 ที่ปัจจุบันยังคงเปิดบ้านให้ประชาชนทั่วไปและผู้สนใจเข้าชมและยังคงมีการจัดกิจกรรมทางศิลปะและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง มีคุณลักษณะและปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ตามที่ Korcharoen et al., (2010, p. 13) ได้กล่าวไว้ ประกอบด้วย 1) มีความหลากหลายของทรัพยากร 2) มีความโดดเด่นของทรัพยากรในแหล่งเรียนรู้ 3) กิจกรรมภาคปฏิบัติ 4) มีความน่าสนใจของทรัพยากรที่มีอยู่ 5) มีความหลากหลายขององค์ความรู้ที่มีในแหล่ง 6) มีการดูแลรักษาสภาพแหล่งเรียนรู้ และสภาพแวดล้อม 7) มีการเข้าถึงแหล่ง 8) มีความพร้อมของปัจจัยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ วิทยากร/ผู้แนะนำ 9) มีความพร้อมของปัจจัยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ประเภทสื่อเอกสาร และ 10) มีความพร้อมของปัจจัยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ประเภทสื่อนิทรรศการ

ผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของบ้านศิลปินแห่งชาติที่เข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปิน
แห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

ภาพประกอบ 1-2 แสดงภาพบ้านศิลปินแห่งชาติ หอศิลป์ทวี รัชนิกร

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 4 มกราคม 2559

1.1 บ้านศิลปินแห่งชาติ นายอินสนธิ วงศ์สาม

ทำเลที่ตั้ง

บ้านนายอินสนธิ วงศ์สาม ตั้งอยู่เลขที่ 109/2 หมู่ 1 บ้านป่าซางน้อย
อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ตั้งอยู่ในสถานที่ชุมชน ใกล้ตลาดสดป่าซาง โดยเข้าซอย
ข้างตลาดไปประมาณ 800 เมตร ห่างจากตัวเมืองลำพูนประมาณ 16 กิโลเมตร ไม่มีรถ
ประจำทางผ่าน ต้องใช้รถยนต์ส่วนตัว หรือจ้างเหมารถรับจ้างทั่วไปในการเดินทางได้
ผู้ที่สนใจสามารถเข้าเยี่ยมชมบ้านและชมผลงานศิลปะ ของนายอินสนธิ วงศ์สาม
ณ บ้านศิลปินแห่งชาติ ได้ในวันเสาร์ - อาทิตย์ เวลา 09.00 น. - 17.00 น. แต่สำหรับ
วันจันทร์-ศุกร์ ต้องโทรศัพท์นัดหมายล่วงหน้าที่มีหมายเลขโทรศัพท์ 0 5352 1609

ด้านกายภาพ

บ้านของนายอินสนธิ วงศ์สาม ที่เปิดเป็นแหล่งเรียนรู้กับโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ นั้น ตั้งอยู่ในจังหวัดลำพูน บนเนื้อที่กว่า 13 ไร่ ภายในบริเวณบ้านร่มรื่นไปด้วยพันธุ์ไม้สีเขียว และมีการจัดตกแต่งสวนอย่างดี ในบริเวณบ้านประกอบไปด้วยอาคารจำนวน 22 หลัง ได้แก่ บ้านพักอาศัย ห้องแสดงนิทรรศการ บ้านพักคนงาน อาคารสร้างสรรค์งานศิลปะของนายอินสนธิ มีทั้งห้องทำงานไม้ ห้องทำงานภาพพิมพ์ และห้องทำงานสีน้ำมัน นอกจากนี้ยังมีพื้นที่บางส่วนจัดเป็นห้องพักสำหรับแขกผู้มาเยือนอีกด้วย โดยลักษณะทั่วไปของบ้านแต่ละหลัง จะเป็นแบบบ้านไม้เรือนไทยภาคเหนือ ภายในบ้านจะประดับตกแต่งด้วยผลงานประติมากรรมแกะไม้ เช่น ตู้ โต๊ะ เก้าอี้ จั๋ว ลูกกรงบ้าน สอดแทรกอย่างสวยงามและกลมกลืน บ่งบอกถึงรสนิยมและตัวตนของเจ้าของบ้านได้เป็นอย่างดี

ด้านองค์ความรู้และการถ่ายทอด

องค์ความรู้ของนายอินสนธิ คือการสร้างสรรค์งานศิลปะ ทั้งงานจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานประติมากรรมแกะไม้ โดยปัจจุบัน ในวัย 83 ปี ท่านก็ยังสร้างสรรค์ผลงานอยู่ แต่ด้วยอายุที่มากขึ้นท่านจึงมีความห่วงใยในในงานด้านศิลปะและมุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีงานจัดแสดงให้คนรุ่นหลังได้เห็นต่อไป

ด้านการบริหารจัดการ

ไม่มีรูปแบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบ โดยผู้มีอำนาจในการตัดสินใจและดำเนินการทุกอย่างในบ้าน ได้แก่ นายอินสนธิ วงศ์สาม ศิลปินแห่งชาติเจ้าของบ้าน รายได้ส่วนใหญ่มาจากการขายงานศิลปะของ นายอินสนธิ และเงินสวัสดิการราย

เดือนของศิลปินแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีการจัดทำของที่ระลึกจำหน่าย เช่น เสื้อยืด กระเป๋าผ้า ภาพพิมพ์ขนาดเล็กผลงานของ นายอินสนธิ เป็นต้น ปัจจุบัน นายอินสนธิ ได้เริ่มก่อสร้างร้านกาแฟ โดยคาดว่าจะแล้วเสร็จภายในต้นปี 2561 ที่จะถึง เพื่อเป็นการสร้างรายได้อีกช่องทางหนึ่ง

ด้านการประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์ โดยมีการจัดทำเพจ Facebook ของศิลปินแห่งชาติ นายอินสนธิ วงศ์สาม เพื่อประชาสัมพันธ์ผลงานและกิจกรรมของบ้านศิลปินแห่งชาติ มีการจัดทำ สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น แผ่นพับ โบชัวร์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น รายการโทรทัศน์ สื่อกิจกรรม เช่น การจัดงานทางด้านศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ สื่อบุคคล เช่น การมาสัมภาษณ์ศิลปินแห่งชาติ ทั้งนี้ นอกจากบ้านศิลปินแห่งชาติดำเนินการเองแล้ว ยังได้รับการจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน อีกด้วย

“ลุงทำบ้านแบบบ้านเรือนไทยภาคเหนือ เพราะลุงเป็นคนลำพูน ลูกหลาน ขววยอง โดยลุงไปซื้อบ้านเก่ามา แล้วนำมาสร้างใหม่ในแบบที่ลุงต้องการ บ้านลุง จะตกแต่งด้วยงานแกะไม้ที่ลุงทำไว้ เช่น ตู้ ชั้น จั่ว ลูกกรง และก็จะจัดงานจิตรกรรมไว้ตามผนัง เวลาเด็กมาเที่ยวที่บ้านจะได้เห็น ที่ผ่านมาก็จัดกิจกรรมทางด้านศิลปะมาโดยตลอด หน่วยงานต่าง ๆ มาร่วมกันเยอะ เด็กก็มาเยอะ ถามว่าคุ้มไหม ในแง่รายได้ถือว่าขาดทุน แต่อย่างน้อยได้มีพื้นที่ศิลปะให้เด็ก ๆ และลุงก็ยังได้แสดงผลงานของลุงให้คนได้ชมด้วย ถ้าเขาสนใจและซื้องานลุง ก็ถือว่าคุ้มแล้ว”

(Wongsam, personal communication, January 17, 2016)

ภาพประกอบ 3 แสดงป้ายบ้านศิลปินแห่งชาติ หอศิลป์ทวี รัชนิกร

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2558

ภาพประกอบ 4 แสดงการจัดกิจกรรมทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมร่วมกับ

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ณ บ้านศิลปินแห่งชาติ หอศิลป์ทวี รัชนิกร

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2558

1.2 บ้านศิลปินแห่งชาติ นายทวี รัชนิกร

ทำเลที่ตั้ง

หอศิลป์ทวี รัชนิกร ตั้งอยู่เลขที่ 203 ซอยเพชรมาตุคลา 4 หมู่ที่ 10 ถนนราชสีมา ตำบลห้วยทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา บ้านตั้งอยู่ในสถานที่ชุมชน

ติดถนนสายหลักการคมนาคมสะดวก มีป้ายบอกทางชัดเจน ห่างจากตัวเมืองโคราช ประมาณ 10 กิโลเมตร ไม่มีรถประจำทางสาธารณะผ่าน ต้องใช้รถยนต์ส่วนตัวหรือ จ้างเหมารถรับจ้างในการเดินทางได้ ผู้สนใจสามารถเข้าเยี่ยมชมหอศิลป์ทวี รัชนิกร ได้ในวันพุธ - อาทิตย์ เวลา 09.00 - 16.00 น. หยุดทุกวันจันทร์และวันอังคาร โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ

ด้านกายภาพ

นายทวี รัชนิกร ได้สร้างหอศิลป์ทั้งหมด 4 หลัง และแบ่งพื้นที่บางส่วน เป็นสถานที่สำหรับสอนงานศิลปะให้แก่บรรดาลูกศิษย์และผู้ที่สนใจ รูปแบบหอศิลป์ เป็นแบบสากล เน้นประโยชน์การใช้สอย และระบบระบายอากาศเป็นหลัก โดยมี วัตถุประสงค์ในการสร้างอย่างชัดเจน หอศิลป์ 1 และ 2 นายทวี ใช้เป็นสถานที่สำหรับ จัดนิทรรศการหมุนเวียน แสดงงานศิลปะของตนเอง ทั้งงานจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ หอศิลป์ที่ 3 เป็นหอศิลป์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่แสดงผลงานศิลปะของ บรรดาเพื่อนฝูง และลูกศิษย์ หอศิลป์ที่ 4 มีลักษณะเป็นบ้านแบบทาวเฮาส์ 2 ชั้น ที่ดัดแปลงเป็นสถานที่ติดตั้งผลงานจิตรกรรม นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ว่างบางส่วน บริเวณ หอศิลป์ 1, 2 และ 3 เตรียมไว้เพื่อเป็นที่ใช้สำหรับจัดกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรม ร่วมกับเครือข่ายศิลปินและหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

ด้านกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้และเผยแพร่ผลงาน

ก่อนที่จะมาเป็นศิลปินแห่งชาติ นายทวี เป็นครูสอนศิลปะในจังหวัด นครราชสีมา มากกว่า 30 ปี เป็นผู้บุกเบิกการสร้างงานเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน จนเกิดการพัฒนารูปแบบมาถึงปัจจุบัน นับได้ว่าผลงานศิลปะและงานวิชาการทาง ศิลปะต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ ต่อสังคม และประเทศชาติเป็นอย่างมาก เมื่อท่าน

เป็นศิลปินแห่งชาติ ก็ยังคงสร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่อง เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นไปในลักษณะของการนำเสนอเรื่องราวเหตุการณ์ของสังคมไทย โดยจะเน้นไปที่ประเด็นของความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความไม่เป็นธรรมในสังคม (Thimwatbunthong, 2009, p. 26) ท่านสร้างหอศิลป์เพื่อต้องการให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่จังหวัดโคราช หรือที่อื่น ๆ มาเยี่ยมชม และเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานศิลปะ ในวัย 83 ปี ท่านก็ยังคงทำหน้าที่เป็นวิทยากรนำชม และให้ความรู้แก่ผู้สนใจที่แวะเข้ามาเยี่ยมชมอย่างต่อเนื่อง

ด้านการบริหารจัดการ

บริหารจัดการเป็นระบบครอบครัว โดยมี นางกมลวรรณ พิชัย บุตรสาว เป็นผู้จัดการ รายได้ส่วนใหญ่มาจากการจำหน่ายงานศิลปะ เงินบำนาญข้าราชการ และเงินสวัสดิการรายเดือนของศิลปินแห่งชาติ ในบริเวณหอศิลป์ยังมีร้านกาแฟ Coffee Time ซึ่งเป็นธุรกิจของครอบครัว และมีมุมหนึ่งเป็นที่จำหน่ายของที่ระลึก เช่น เสื้อยืด กระเป๋า หนังสือ เป็นต้น

ด้านการประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์ มีหลายช่องทาง โดยได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ จำพวก โบชัวร์ แผ่นพับ สุจิตร์นิทรรศการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น รายการโทรทัศน์ สื่อกิจกรรม เช่น การจัดงานทางด้านศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งการจัดนิทรรศการ การปั้นดินด้านเกวียน สื่อบุคคล เช่น การมาสัมภาษณ์ศิลปินแห่งชาติ และจากความร่วมมือจากผู้ที่มีโอกาสเดินทางมาเยี่ยมชมที่บ้าน และช่วยไปประชาสัมพันธ์ต่อผ่านทางสื่อสมัยใหม่ เช่น ยูทูป เฟสบุ๊ก ไลน์ เป็นต้น ทางหอศิลป์เองก็มีการสร้างเพจ Facebook เพื่อประชาสัมพันธ์หอศิลป์ และเผยแพร่ผลงานทางด้านศิลปะของศิลปินแห่งชาติด้วย

“การที่เข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรมนั้น ด้วยเห็นว่าเป็นประโยชน์ และเป็นความตั้งใจของตนเองที่จะสร้างพื้นที่ศิลปะให้เด็กและเยาวชน ในพื้นที่จังหวัดโคราช หรือที่อื่น ๆ ที่เขาสนใจเข้ามาร่วมกิจกรรมกันเยอะ ๆ ที่ผ่านมาเวลาเด็ก ๆ มาดูนิทรรศการ ก็มักจะมีคำถาม เราเอง จึงต้องเป็นผู้นำชมและให้ความรู้เองทุกครั้งที่มีโอกาส นอกจากหอดิลป์แล้วเราพยายามจะให้มีพื้นที่สำหรับจัดกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ ด้วย เช่น การสอนร้องเพลงโคราช การปั้นดินเหนียวด้านเกวียน การทำเซรามิกก็จัดกิจกรรมบ่อย ๆ หมุนเวียนกันไป”

(Ratchaneekorn, personal communication, October 10, 2016)

ภาพประกอบ 5-6 แสดงภาพป้ายบ้านและบริเวณบ้านศิลปินแห่งชาติ

พิพิธภัณฑน์หิ้งตะลุงสุชาติ ทรัพย์สิน

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 12 สิงหาคม 2560

ภาพประกอบ 7 แสดงภาพโรงหนังตะลุง

ณ บ้านศิลปินแห่งชาติ นายสุชาติ ทรัพย์สิน

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 12 สิงหาคม 2560

1.3 บ้านศิลปินแห่งชาติ นายสุชาติ ทรัพย์สิน

ทำเลที่ตั้ง

พิพิธภัณฑ์หนังตะลุง สุชาติ ทรัพย์สิน ตั้งอยู่เลขที่ 10/18 ถนนศรีธรรมโศก ซอย 3 อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช ใกล้วัดพระธาตุ วรมหาวิหารและแหล่งชุมชน สามารถเดินทางได้ด้วยรถยนต์ส่วนตัวจากวัดพระธาตุ วรมหาวิหารผ่านศาลากลางจังหวัด หอนาฬิกา จากนั้นเลี้ยวขวาไปตามถนนศรีธรรม โศก เข้าสู่ซอยศรีธรรมโศก 3 พิพิธภัณฑ์จะอยู่ทางด้านขวามือ พิพิธภัณฑ์หนังตะลุงสุ ชาติ ทรัพย์สิน เปิดให้เข้าเยี่ยมชมทุกวัน ตั้งแต่เวลา 08.30-17.00 น. ไม่มีการเก็บ ค่าบริการค่าเข้าชมพิพิธภัณฑ์ แต่มีค่าตอบแทนการแสดงหนังตะลุง จำนวน 50 บาท/ คน เพื่อเป็นค่าตอบแทนให้แก่ักคนตรีพื้นบ้าน และส่วนหนึ่งเก็บไว้เป็นค่าบำรุง พิพิธภัณฑ์

ด้านกายภาพ

นายสุชาติ ทรัพย์สิน ใช้พื้นที่บริเวณบ้านพักที่อยู่อาศัยบนเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม (การแสดงพื้นบ้านหนังตะลุง) ภายในบริเวณบ้าน เต็มไปด้วยพันธุ์ไม้สีเขียว คุลมรื่นสบายตา เมื่อเข้าไปจะสัมผัสได้ถึงบรรยากาศภาคใต้ เนื่องจากอาคารทุกหลังในบริเวณบ้าน มีลักษณะเป็นบ้านเรือนไทยภาคใต้ ที่ประดับตกแต่งด้วยตัวหนังตะลุง แสดงอัตลักษณ์ และตัวตนของเจ้าของบ้านอย่างชัดเจน ในบริเวณบ้านประกอบด้วย 1) พิพิธภัณฑ์แสดงรูปหนังตะลุง 2) พิพิธภัณฑ์แสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในสมัยโบราณ 3) โรงหนังตะลุง และ 4) พิพิธภัณฑ์เฉลิมราช แสดงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จฯเยือนจังหวัดนครศรีธรรมราช

ด้านกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้และเผยแพร่ผลงาน

นายสุชาติ ทรัพย์สิน ศิลปินแห่งชาติ ผู้มีความชำนาญในด้านการแสดงพื้นบ้านหนังตะลุงสาขาศิลปะการแสดง ท่านมีความสามารถในการประพันธ์เนื้อเรื่อง ประพันธ์บทกลอน รวมทั้งการแกะรูปหนังตะลุง มีอุดมการณ์ในการอนุรักษ์การแสดงหนังตะลุงในรูปแบบโบราณ โดยใช้เครื่องดนตรี เครื่องห้า มาใช้ประกอบการแสดง และเก็บสะสมรูปหนังตะลุงโบราณจัดแสดง เป็นพิพิธภัณฑ์หนังตะลุง สุชาติ ทรัพย์สิน และเปิดให้เด็กและเยาวชน รวมทั้งผู้ที่สนใจเข้าชมโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ

ด้านการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการเป็นรูปแบบครอบครัว ปัจจุบัน นายสุชาติ ทรัพย์สิน เสียชีวิตแล้ว ทายาทจึงเป็นผู้ดูแลแทน หลักในการบริหารเป็นแบบพึ่งพาตนเอง ค่อยเป็นค่อยไป ตามแบบวิถีไทย สมาชิกทุกคนในบ้านสามารถเป็นได้ทั้งนายหนัง

คนแกะหนังและมัคคุเทศก์นำชม รายได้ส่วนใหญ่มาจากค่าตอบแทนการแสดงหนัง
ตะลุง และการจำหน่ายของที่ระลึกของพิพิธภัณฑ์

ด้านการประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์ มีหลายช่องทาง ทั้งที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น โบชัวร์
สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น รายการโทรทัศน์ สื่อกิจกรรม เช่น การจัดงานทางด้าน
ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งการแสดงหนังตะลุง การสาธิตการทำรูปหนังตะลุง
สื่อบุคคล เช่น การมาสัมภาษณ์ศิลปินแห่งชาติ หรือสัมภาษณ์ทายาท ทั้งนี้ ที่บ้าน
ศิลปินแห่งชาติจะได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และจากความ
ร่วมมือจากผู้ที่มีโอกาสเดินทางมาเยี่ยมชมที่บ้าน และช่วยไปประชาสัมพันธ์ต่อผ่านทาง
สื่อสมัยใหม่ เช่น ยูทูป เฟสบุ๊ก ไลน์ เป็นต้น

“เราค่อย ๆ สร้างบ้านเพิ่มตามกำลังทรัพย์ที่มี พัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ
รูปแบบบ้านเป็นบ้านไม้เรือนไทยภาคใต้ เป็นความตั้งใจที่จะให้
เหมาะสมกับท้องถิ่น พื้นบ้าน และเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรม
ท้องถิ่นภาคใต้ไปในตัวด้วย ความมุ่งหวังของครอบครัว คือ อยากให้
ผู้ที่ได้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้มีความรู้เกี่ยวกับหนังตะลุง ได้ดู
หนังตะลุง ได้ดูพิพิธภัณฑ์ ได้ร่วมทำรูปหนังตะลุง และได้ของฝาก
ติดไม้ติดมือกลับไป ถึงแม้จะไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากทาง
ภาครัฐ แต่จะพยายามให้พิพิธภัณฑ์หนังตะลุงแห่งนี้คงอยู่ต่อไป”

(Subsin, personal communication, August 12, 2016)

ผลจากการศึกษาสภาพทั่วไปของบ้านศิลปินแห่งชาติ ที่เข้าร่วมโครงการ
เปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ กับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม จากตัวอย่างพื้นที่วิจัย ทั้ง 3 แห่ง
สรุปได้ว่า รูปแบบบ้านของศิลปินแห่งชาติจะสะท้อนถึงตัวตนของแต่ละท่าน
ตามความชอบ รสนิยม และสาขาทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่ตนเองเชี่ยวชาญ
ผ่านรูปแบบผลงานที่เผยแพร่ต่อสาธารณชน โดยบ้านทุกหลัง นอกจากจะมีส่วนจัด
แสดงผลงานของตนเองแล้ว ยังได้จัดสรรพื้นที่บางส่วนสำหรับจัดกิจกรรมทางด้าน
ศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ตามสาขาความเชี่ยวชาญอีกด้วย
การบริหารจัดการมีลักษณะเป็นแบบครอบครัว ที่บริหารจัดการกันเอง ไม่มีรูปแบบการ
บริหารจัดการที่เป็นระบบ ด้านการประชาสัมพันธ์ มีหลายช่องทาง ทั้งที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์
สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อกิจกรรม สื่อบุคคล และสื่อสมัยใหม่ โดยบางส่วนจัดทำโดยบ้าน
ศิลปินแห่งชาติ บางส่วนได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และบางส่วน
จากผู้ที่มีโอกาสเดินทางมาเยี่ยมชมที่บ้านที่ช่วยไปประชาสัมพันธ์ต่อ ๆ ไป

2. ปัญหาและอุปสรรคของบ้านศิลปินแห่งชาติภายหลังจากเข้าร่วมโครงการ
เปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ กับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้รู้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่วิจัยทั้ง 3 แห่ง ผู้วิจัยพบว่า
ปัญหาและอุปสรรคของบ้านศิลปินแห่งชาติภายหลังจากเข้าร่วมโครงการเปิดบ้าน
ศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ได้แก่

2.1 ด้านบุคลากร

บ้านศิลปินแห่งชาติพยายามจะลดค่าใช้จ่าย เพราะรายได้ส่วนใหญ่ต้อง
นำมาบำรุงรักษากัน บ้านบุคลากรที่ทำงานในบ้านจึงเป็นสมาชิกในครอบครัวที่ได้มีความ
ชำนาญในการบริหารจัดการ และบางคนมีงานประจำ ทำให้ไม่ได้ทุ่มเวลาเต็มที่กับงาน
ในบ้าน (Subsin, personal communication, August 12, 2016)

2.2 ด้านงบประมาณ ส่วนใหญ่บ้านศิลปินมีความพร้อมอยู่แล้วก่อนที่จะเข้าร่วมโครงการ และศิลปินแห่งชาติเองก็พยายามที่จะปรับปรุงพัฒนาบ้านให้ดียิ่งขึ้นไป แต่ปัญหาคือ ค่าบำรุงรักษาบ้าน ภายหลังจากเข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติอย่างเป็นทางการ ประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สื่อประชาสัมพันธ์ ทำให้บ้านเป็นที่รู้จัก คนเข้ามาเยี่ยมชมบ้านมากขึ้น ต้องใช้งบประมาณในการบำรุงรักษา และจ่ายค่าสาธารณูปโภค เช่นค่าน้ำ ค่าไฟ เป็นต้น แต่ภาครัฐไม่ได้จัดสรรงบประมาณเพื่อเป็นค่าบำรุงรายเดือนหรือรายปีให้แก่บ้านศิลปินแห่งชาติเลย มีเพียงงบประมาณในการจัดทำโครงการทางด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกันเท่านั้น (Wongsam, personal communication, January 17, 2016)

2.3 ด้านการบริหารจัดการ

เมื่อมีปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย บ้านศิลปินแห่งชาติก็พยายามหาช่องทางเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่บ้าน โดยการจัดทำของที่ระลึกจำหน่าย แต่รูปแบบของผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกยังขาดความน่าสนใจ เพราะไม่มีความชำนาญในด้านดังกล่าว

“หอศิลป์เองก็พยายามทำของที่ระลึกจำหน่าย เช่น เสื้อยืด กระเป๋า หนังสือ ก็ลองผลิตลองถูกกันไป เพราะไม่เคยทำ ที่ผ่านมา เวลาคนมาเที่ยวชมหอศิลป์ก็ซื้อติดไม้ติดมือไปบ้าง แต่ก็ยังไม่ค่อยดีเท่าไร จึงอยากให้หน่วยงานภาครัฐมาดูแลและให้ความสำคัญ เพราะหากหอศิลป์สามารถทำของที่ระลึกขายได้ รายได้ก็จะเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง” (Pichai, personal communication, October 10, 2016)

2.4 ด้านองค์ความรู้ วัตถุประสงค์หลักในการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ คือการเผยแพร่องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของศิลปินแห่งชาติ แก่สาธารณชน โดยมีบ้านเป็น

สื่อกลางระหว่างศิลปินแห่งชาติและผู้ที่มาเยี่ยมชมบ้าน ถึงแม้บ้านจะเปิดเป็นแหล่งเรียนรู้แล้วก็คงไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจ หากองค์ความรู้นั้นสูญสลายไปพร้อมกับศิลปินแห่งชาติ รัฐบาลเอง จะมีวิธีการอย่างไร ที่จะคงไว้ซึ่งองค์ความรู้

“ปัจจุบันลุงก็มีอายุมากแล้ว เป็นห่วงเด็กรุ่นหลัง ๆ อยากรให้งานศิลปะของไทยเราก้าวหน้ากว่านี้ ในต่างประเทศเขาพาลูกไปเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์หรือหอศิลป์ ตั้งแต่แบเบาะ ต้องยืนต่อคิวเพื่อซื้อบัตรเข้าชม แต่ในประเทศไทยเราไม่ไ้ขนาดให้เข้าฟรียังไม่อยากมาดูงานศิลปะกันเลย”

(Ratchaneekorn, personal communication, October 10, 2016)

3. แนวทางการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมจากประเด็นคำถาม (research question) ที่ว่า เหตุใดบ้านศิลปินที่เปิดบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมจึงไม่สามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกแสดงให้เห็นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นล้วนเป็นปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารจัดการที่สำคัญ ดังนั้น เพื่อได้แนวทางในการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงได้นำหลักการบริหารจัดการแบบ 4M มาใช้ศึกษา ดังนี้

3.1 ด้านบุคลากร (man) การบริหารกำลังคน จะใช้คนอย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลกับงานให้มากที่สุด ซึ่งจากการศึกษา คนที่ทำงานในบ้านศิลปินส่วนใหญ่เป็นสมาชิกในครอบครัว ข้อได้เปรียบคือมีความรู้ความสามารถที่ได้รับการถ่ายทอดจากศิลปินแห่งชาติ สามารถให้ความรู้แก่ผู้ที่มาเที่ยวชมบ้านศิลปินแห่งชาติได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น บุคลากรในบ้านก็ต้องพยายามพัฒนาตนเองในด้านอื่น ๆ ด้วย

โดยการเข้าร่วมฝึกอบรม และเพิ่มทักษะในด้านต่าง ๆ ที่สามารถนำมาพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติได้ เช่น การบริหารจัดการ การตลาด การจัดทำของที่ระลึกและบรรจุภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ อีกทั้งภาครัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ความช่วยเหลือบ้านศิลปินแห่งชาติ ในด้านการบริหารจัดการที่เป็นระบบ มีกระบวนการการบริหารจัดการที่ดี โดยการจัดฝึกอบรมหรือศึกษาดูงาน ณ องค์กรที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการ

3.2 ด้านงบประมาณ (money) งบประมาณคือปัจจัยหลักที่จะทำให้บ้านสามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ หากไม่มีงบประมาณ บ้านจะต้องปิดตัวลง เพราะมีค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายประจำ เช่น ค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ ค่าบำรุงรักษากำแพงบ้าน ค่าดำเนินการทางด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้น ควรมีการหาแหล่งทุนที่นอกเหนือจากการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ซึ่งเรื่องดังกล่าวทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุน ร่วมมือกันดำเนินการ ยกตัวอย่างเช่น การพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว เพื่อบรรจุบ้านศิลปินแห่งชาติลงในแผนที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัด ถือเป็นการเพิ่มช่องทางในการสร้างรายได้อีกทางหนึ่ง การสนับสนุนส่งเสริมให้บ้านศิลปินแห่งชาติสามารถสร้างรายได้จากทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ เพื่อก่อให้เกิดรายได้มาใช้จ่ายในบ้าน เช่น การส่งเสริมให้บุคลากรในบ้านศิลปินแห่งชาติ เข้าฝึกอบรมและเพิ่มทักษะในการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ การหาตลาดเพื่อเป็นช่องทางในการจำหน่ายสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ของบ้านศิลปินแห่งชาติ การประชาสัมพันธ์ผลงานของศิลปินแห่งชาติผ่านทางเว็บไซต์ของหน่วยงาน เป็นต้น

3.3 ด้านเครื่องมือ (material) ในที่นี้รวมถึง ผลงาน องค์ความรู้ และบ้านของศิลปินแห่งชาติ ด้วย ควรมีแนวทางการบริหารเครื่องมือให้สิ้นเปลืองน้อยที่สุดหรือเกิดประโยชน์สูงสุด แนวทางในการอนุรักษ์นั้น ด้วยบ้านศิลปินแห่งชาติที่เปิดเป็นแหล่งเรียนรู้ มีหลายรูปแบบทั้งที่เป็นพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ หอศิลป์ หรือห้องสมุด ล้วนเกิดขึ้นโดยศิลปินแห่งชาติที่ได้เสียสละพื้นที่ส่วนตัวเปิดให้สาธารณชนเข้าชม หลายท่านไม่ได้มีความรู้ความสามารถในการดูแลรักษาผลงานการบริหารจัดการ หรือความรู้ด้านสถาปัตยกรรม ภาครัฐเองควรให้การสนับสนุนโดยการจัดเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ในเรื่องดังกล่าว มาดูแลให้คำปรึกษา เพื่อให้สมบัติของชาติของแผ่นดินยังคงอยู่ สืบทอด ให้ลูกให้หลานได้เห็นสืบทอดไป แนวทางด้านการเผยแพร่ควรสนับสนุนให้บ้านศิลปินแห่งชาติเป็นแหล่งเรียนรู้นอกชั้นเรียน โดยขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาคการศึกษาในระดับจังหวัด ให้ใช้บ้านศิลปินแห่งชาติเป็นแหล่งเรียนรู้นอกชั้นเรียน เพื่อให้นักเรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับบ้านศิลปินแห่งชาติ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และเป็นแรงบันดาลใจให้เด็กและเยาวชน หันมาเห็นความสำคัญของงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม มีการดำเนินการในด้านจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้ของศิลปินแห่งชาติ มิใช่เพียงแต่จัดทำที่บ้านศิลปินแห่งชาติเท่านั้น แต่ควรดำเนินการทุกช่องทาง เช่น จัดทำหนังสือองค์ความรู้ของศิลปินแห่งชาติ บรรจุองค์ลงในหลักสูตรท้องถิ่นด้วย

3.4 ด้านการบริหารจัดการ (management) การจัดการ คือกระบวนการจัดการบริหารควบคุมเพื่อให้งานทั้งหมดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างเต็มที่ ภาครัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ความช่วยเหลือบ้านศิลปินแห่งชาติ ในด้านการบริหารจัดการที่เป็นระบบ มีกระบวนการการบริหารจัดการที่ดี สนับสนุนให้บุคลากรที่ปฏิบัติงานในบ้านศิลปินแห่งชาติได้มีโอกาสเข้าร่วมฝึกอบรม

และเพิ่มทักษะในด้านการบริหารจัดการ มีการศึกษาดูงาน ณ องค์กรที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการ เพื่อนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการจัดการบ้านของตนเอง ต่อไป

สรุปและอภิปรายผล

1. สภาพทั่วไปของบ้านศิลปินแห่งชาติ ที่เข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม เป็นบ้านที่ศิลปินแห่งชาติใช้อยู่อาศัย และปรับปรุงให้มีพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมทางวัฒนธรรม โดยขึ้นอยู่กับสาขาความเชี่ยวชาญของท่าน ภูมิภาคที่ตั้งของบ้านก็มีผล ต่อรูปแบบบ้านเช่นกัน ตัวตนของเจ้าของบ้านจะสะท้อนผ่านรูปแบบการสร้างแหล่งเรียนรู้และผลงานที่จัดแสดง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Duchanee (2009) ที่กล่าวว่า บ้านดำ ของ ถวัลย์ ดัชนี นั้นเป็นเสมือนการบันทึกความรู้ ความคิด ของเจ้าของบ้านที่มีการจัดการไว้อย่างเป็นระบบ แสดงถึงตัวตนของ ถวัลย์ ดัชนี

2. ปัญหาและอุปสรรค ของบ้านศิลปินแห่งชาติ ภายหลังจากเข้าร่วมโครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ ของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม คือด้านงบประมาณ บุคลากร การบริหารจัดการและองค์ความรู้ของศิลปินแห่งชาติ จากการเปิดบ้านเป็นพื้นที่สาธารณะให้คนเข้ามาเยี่ยมชมและจัดกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรม โดยที่ไม่มีการคิดค่าใช้จ่าย ประกอบกับบ้านเป็นที่รู้จัก เพราะการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ทำให้มีคนสนใจเข้ามาเยี่ยมชมบ้านเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ การบำรุงรักษาบ้าน

3. แนวทางในการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะ และวัฒนธรรม นำหลักการบริหารจัดการแบบ 4M มาเป็นแนวทางในการพัฒนา มุ่งเน้นพัฒนาด้านบุคลากร (man) ด้านงบประมาณ (money) ด้านเครื่องมือ (material) และด้านการบริหารจัดการ (management) เนื่องจากบ้านศิลปินแห่งชาติที่เข้าร่วม

โครงการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรมทุกหลังล้วนเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายิ่ง สามารถต่อยอดและพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนได้ ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ควรจัดทำแผนการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติที่ชัดเจน เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาและรูปแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืน สร้างทัศนคติในการบริหารจัดการ และวางรูปแบบของการจัดการองค์กรที่ดี นอกจากนี้ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรที่ปฏิบัติงานในบ้านศิลปินแห่งชาติ ได้มีโอกาสเข้าร่วมฝึกอบรมและเพิ่มทักษะในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติ เช่น การบริหารจัดการ การตลาด การจัดทำของที่ระลึกและบรรจุภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ และน่าสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับ Plermmlai (2013) ที่ศึกษาเรื่อง แนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์ประวัติการพยาบาลไทย พบว่า ผู้ดูแลควรมีความรู้ในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ ควรมีการวางแผนจัดเก็บวัตถุที่ดี การจัดแสดงควรใช้สื่อที่ทันสมัยเป็นต้นแบบแหล่งศึกษาดูงานของวิชาชีพพยาบาล จัดทำแผนการตลาดการประชาสัมพันธ์ จัดทำของที่ระลึกพิพิธภัณฑ์ และการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ นอกจากนี้ การส่งเสริมสนับสนุน ให้บ้านศิลปินแห่งชาติ สร้างภาคีเครือข่ายในการทำงานกับชุมชน และหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ก็เป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Khamsa-ard (2010) ที่ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ศิลปกรรมท้องถิ่นภาคอีสาน ที่พบว่า ถ้าจะให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอยู่อย่างยั่งยืน และเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ตัวพิพิธภัณฑ์เอง ก็ต้องมีการติดต่อสื่อสาร และมีกิจกรรมร่วมกันกับองค์กรในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. ก่อนที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมจะดำเนินการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในอนาคต กรมส่งเสริมจะต้องเข้าไปสำรวจสภาพบ้านศิลปินและการบริหารจัดการ รวมทั้งองค์ประกอบจากปัจจัยภายในและภายนอก เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคแนวทางแก้ไขเพื่อหาความเป็นไปได้ในการพัฒนาบ้านศิลปินแห่งชาติที่จะเปิดใหม่ให้มีความพร้อม และเข้มแข็งก่อนที่จะทำการเปิดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ

2. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงแนวทางการพัฒนาศักยภาพบ้านศิลปินแห่งชาติเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อันจะเป็นการต่อยอดให้บ้านศิลปินแห่งชาติเป็นที่รู้จักและมีรายได้ สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในบ้านศิลปินแห่งชาติได้อย่างยั่งยืนต่อไป

References

- Cultural Promotion Fund Division. (2016). *Summary of the project on national artists open house*. (1sted.). Bangkok, Department of Cultural Promotion. [In Thai]
- Duchanee, D. (2009). *“BAANDAM” The historic art museum of the national artist, Thawan Duchanee*. (Master’s thesis). Mahidol University, Nakhon Pathom. [In Thai]
- Indraprasit, S. (1997). *A proposal to establish the historic house of Chit Rienpracha as a museum*. (Master’s thesis). Mahidol University, Nakhon Pathom. [In Thai]

- Jirathamakul, R. (2007). The development guidelines of creative cultural community based tourism of Ban Ka-nan Community, Thalang District, Phuket Province. *Journal of Cultural Approach*, 17(31), 3-17. [In Thai]
- Khamsa-ard, S. 2010). *Developing a models of Isan local artworks museum management*. (Doctoral desertation). Mahasarakham University. Mahasarakham. [In Thai]
- Korcharoen, M., Kruerpradit, W., Suttibut, S., & Suksawat, K. (2 010) . *Examining working status for composing developmental plan of affiliated cultural learning places of the Office of the National Culture Commission, Ministry of Culture*. (Research report). Bangkok: Office of the National Culture Commission.
- Plenmalai, A. (2013). *The development of a museum for lifelong learning resources: A case study of an archives and a museum of Thai nursing*. (Master's thesis). Silpakorn University, Phetburi. [In Thai]
- Tabtim, T. (2013). *Management of the historic house museum of Montri Tramod, a national artist*. (Master's thesis). Silpakorn University, Bangkok. [In Thai]
- Thimwatbunthonge, S. (2009). Body of knowledge of a national artist: Thawee Ratchaneekorn. *Journal of Fine Arts Journal*, 21(1), 16-37. [in Thai]